

Kommunikaation terminologisia seikkailuja

KATSAUS ALAN KESKEISEN TERMINOLOGIAN KEHITYKSEEN MEILLÄ JA VÄHÄN MUUALLAKIN

Rakkaalla ilmiöllä on monta nimeä. Esimerkiksi niihin alamme ilmiöihin, joihin englanniksi viitataan vakiintuneesti termeillä (*mass communication* ja *mass media*), on meillä viitattu ja viitataan edelleenkin useammalla eri termillä. Kartoitan tässä alustavasti tätä terminologiaa ja sen kehitystä meikäläisessä yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa. Pidän silmällä myös termien julkinen tai julkisuus esiintymistä tämän terminologian yhteydessä. Katsaus perustuu käsilläni olleeseen lähdevalikoimaan eikä siten ole täysin aukoton. Päähuomio kohdistuu aikaan 1950-luvun alusta 1970-luvun alkuun, jos kohta lähdevalikoimassa on pari lähdettä myös tämän jakson ulkopuolelta.

Tarkastelun taustaksi aluksi pari sanaa englannin kielen *mass communication* ja *mass media* -termien käyttöntulosta. Niistä jälkimmäinen lienee vanhempi. Sen kerrotaan kirvoitteen 1920-luvulla mainosnikkareiden kynästä heidän äkättyään, että radiosta oli tullut levikiltään lehdistöön vertautuva mainosväline (Hagen 1996: 44). Toisaalta Czitromin (1982: 126) mukaan termi tuli laajempaan käyttöön vasta 1940-luvulla. Termin *mass communication* sanotaan puolestaan vakiintuneen käyttöön 1930-luvulla (Peters 1994: 118). Czitrom (1982: 131) antaa ymmärtää, että sanoma- ja aikakauslehtien, radion ja elokuvan toiminnan niputus yhteen termillä *mass communication* perustui tuolloiseen, monistakin eri syistä johtuneeseen tarpeeseen luoda ”yhdentynyt viestintätutkimuksen kenttä”. Kenttää hahmoteltiin muun muassa vuonna 1940 Rockefeller-säätiön toimesta laaditussa muistiossa *Research in Mass Communication* (mt., ks. myös Gary 1996).

Sellaisille yleistermeille kuin *mass media* ja *mass communication* ei tietenkään ollut tarvetta ennen kuin radion kuuntelusta ja elokuvissa käymisestä oli tullut joukkomittaista toimintaa. Niinpä on ymmärrettävää, ettei K.N. Rantakarin (1923) 1920-luvun alussa kirjoittamasta, sanomalehteä käsittelevästä artikkelista vielä löydy noiden termien suomenkielisiä vastineita kuten termejä joukkotiedotus, tiedotusväline jne. Itse asiassa jokin *tiedotuspohjainen* termi olisi ollut artikkelissa aika outo, sillä ajalleen tyypilliseen tapaan Rantakari näki lehdistön pikemmin yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi kuin tiedon välittäjäksi. Tietoa se hänestä välitti lähinnä vain tekemällä ”eduskunnan ja hallituksen toimet yleisön keskuudessa tunnetuiksi” sekä saattamalla ”yleisön eri piirien kannan hallituksen ja eduskunnan tietoon” (mt. 327).

Rantakari korosti, että sanomalehteä luonnehtii muiden ominaisuuksien ohella ”julkisuus eli publisiteetti” (mt. 314). Hänen ajatuksenaan ei kuitenkaan ollut, että yhteiskunnassa olisi julkisuuden piiri, jossa sanomalehti toimisi – saati että lehdistö tuottaisi tai olisi itse julkisuutta. Sanomalehden julkisuudella hän tarcoittikin sitä, että lehti on julkisesti ”kenen tahansa ostettavissa, joka siitä määrää-

tyn hinnan maksaa” (mt.). Tämä vastaa esimerkiksi Grothin (1960: 206-257) sanomalehdelle esittämää *Publizität*-olemusmäärettä. En malta olla tässä yhteydessä toteamatta, että tätä nykyä markkinatalouden piiriin imaistu lehdistö on julkinen eli *public* toisellakin tapaa – siten, että lehtiyriyten osakkeilla käydään julkista kauppaa, mikä kriitikoiden mukaan on pakottanut lehdet vastuuseen nimenomaan sijoittajille yleisön asemesta (Hirsch ja Thompson 1994).

Mutta takaisin asiaan. Antero Rinne (1954) julkaisi 1950-luvun alussa sosiologian oppikirjan, jossa hän tosin ei paneutunut suuremmin yhteiskunnan eri laitoiksiin. Termiä *tiedotusvälineet* hän käytti kerran, seuraavassa yhteydessä (mt. 144):

Diktaattorinkin on koetettava varata selkensä taakse julkinen mielipide. Nykyaikaisessa yhteiskunnassa tähän onkin osoittautunut erinomaisia mahdollisuuksia tiedotusvälineiden kehityksen vuoksi. Diktaattori käyttää hyväkseen toisaalta propagandaa, toisaalta sensuuria muovatakseen julkisen mielipiteen mielensä mukaiseksi.

Samaan tapaan kuin Rantakari kolmisen vuosikymmentä aiemmin myös Rinne painotti tiedotusvälineitä nimenomaan yhteiskunnallisina vaikuttajina, ei niinkään tiedon välittäjinä. Toisaalta Rantakarista poiketen hän lähestyi tätä vaikutusta julkisuuden ja julkisen mielipiteen käsitteiden horisontissa – Rantakarihan oli varannut julkisuus käsitteen toiseen tarkoitukseen. Rinteen mukaan tiedotusvälineet vaikuttavat ohjaamalla julkista mielipidettä. Julkisen ja yksityisen mielipiteen suhteesta hänellä oli näkemys, joka muistuttaa yllättävästi Noelle-Neumannin (1980) vaikenemiskierreteoriaa – hänestä nimittäin ihmiset esittävät mielipiteensä asioista ”ainakin jossain määrin” niin kuin he luulevat muiden heiltä odottavan (mt. 125).

Hiukan Rinteen kirjan ilmestymisen jälkeen Eino Suova ([1955] 1982) julkaisi artikkelin sanomalehtitieteen perusteista. Vaikka hän raivasi tuolloin jo joukkomitassa kulutetuille radiolle ja elokuvalla sijan sanomalehtitieteessä, sanomalehti oli silti hänelle kaikki kaikessa, ja niinpä hän vain kerran turvautui sen sekä radion ja elokuvan yhteenkokoavaan termiin *massatiedotusvälineet* (mt. 30). Hän teki näin ruotiessaan Hagemannin ajatusta sanomalehtitiedettä laajemmasta *Publizistikwissenschaftista* eli publisistiikasta hänen suomentamanaan. Hän itse jäi penseäksi tälle ajatukselle viitaten Hagemann-kriitikoiden käsityksiin, että se hämärtäisi tieteenalan rajat – alan kohteeseenhan pitäisi tällöin lukea ”kirjeet ja päiväkirjat, jopa hautakivien ja muistimerkkien kirjoitukset, tietysti raitiotievaunuliiputkin” (mt.).

Rantakarista ja Rinteestä poiketen Suova korosti sanomalehteä ennen muuta tiedon välittäjänä. Hänestä se on ”ensimmäinen teknillinen tiedon ja ajatuksen välittäjä yhteiskunnan julkisessa kentässä” (mt. 30). Välytystehtävän korostuksestaan Suova oli Grothin linjoilla, vaikka hän sivuuttikin tämän kannan siitä, ettei sanomalehtitieteen kohteena ole välitys sinänsä ”vaan se, *mitä* ja *miten* välitetään” (Groth 1960: 54). Merkillepantavaa on, että Suova asemoi lehdistön julkisuuden kenttään nimenomaan tietojen ja ajatusten välittäjänä eikä edeltäjiensä tapaan yhteiskunnallisena vaikuttajana. Tähän nähden on vähän yllättävää, ettei hän lämmennyt ajatukselle julkisviestintätieteestä eli *Publizistikista*.

Rinne ja Suova eivät näytä tunteneen sitä USA:ssa jo 1930-luvulla versomaan lähtenyttyä käyttäytymistieteellistä viestintätutkimussuuntausta, josta meillä on puhuttu MCR-perinteenä (Pietilä 1997: 156-193). Ainakaan he eivät ottaneet siitä mitään onkeensa. Vasta nuoret sosiologit Erik Allardt ja Yrjö Littunen (1958) toivat Amerikan tuliaisinaan sen aivoituksia meillekin kirjoittaessaan *Sosiologia*-kirjansa kommunikaatiota käsittelevän luvun sen hengessä. Ja koska tuo perinne ra-

kentui olennaisesti termien *mass communication* ja *mass media* varaan, he joutuivat kiinnittämään määritelmäkysymyksiin ja terminologiaan enemmän huomiota kuin Rinne tai Suova. Voineekin sanoa, että noiden termien suomenkielisten vastineiden historia alkaa Allardtin ja Littusen *Sosiologiasta*.

Kirjassaan Allardt ja Littunen määrittivät kommunikaation seuraavasti (mt. 205):

Sanomien, symbolien ja eleiden siirtymistä henkilöltä toiselle sanomme tässä tiedonvälitykseksi, joskin kansainvälinen sana kommunikaatio on sikäli laaja-alaisempi, että se arkimerkityksessään sisältää kaiken symbolikuljetuksen, kun taas tiedonvälitys sanana viittaa vain pelkkien tietojen siirtämiseen. Tässä olemme siis laajentaneet sanan tavallista merkitystä.

Kuten huomataan Allardt ja Littunen tiedostivat, ettei kommunikaation kääntäminen tiedonvälitykseksi ole pulmatonta, koska tieto ei kata kaikkea sitä, mitä symbolit siirtävät. Tästä huolimatta he päätyivät tieto-termin pohjalle ankkuroituaan terminologiaan: kun *communication* on *tiedonvälitystä*, on *mass communication* johdonmukaisuuden nimissä *joukkotiedotusta* ja *mass media* saa luontevasti vastineekseen termin *joukkotiedotusvälineet* tai lyhyemmin *tiedotusvälineet*. Joukko-etuliite viittaa tietysti siihen, että tiedotusvälineillä "voidaan välittää tietoa valtavan suurille joukoille" (mt. 210). Täysin eivät kirjoittajat silti tähän terminologiaan pitäytyneet vaan puhuivat esimerkiksi *massakommunikatiosta*.

Merkillepantavaa on, että kirjoittajat ovat nielleet karvoineen päivineen MCR-perinteelle tyypillisen siirtomallin – kyse on symbolien ja vastaavien "siirtymisestä henkilöltä toiselle". Huolimatta myöhemmistä terminologiamuutoksista ja tietyistä etäisyydenotoista tämä malli säilyi meikäläisessä alan kirjallisuudessa perusjäsennyksenä aina 1970-luvun lopulle asti. Merkillepantavaa on edelleen että julkisuus, jonka puitteisiin niin Rinne kuin Suovakin tiedotusvälineet asemoivat, näyttää olleen tällaisena kontekstina Allardtille ja Littuselle tuiki tuntematon. Heille "tiedonvälitystoiminta" (mt. 213) oli tietojen siirtymistä tiedotusvälineistä yksittäisille yksilöille abstraktissa yhteiskunnassa. Tällainen yksilöpainotteinen näkemys rajaa julkisuuden näkymättömiin – ja näkymättömänä se pysyi meikäläisessä alan kirjallisuudessa lähes yhtä pitkään kuin siirtomalli tuota kirjallisuutta hallitsi.

Tiedonvälitys-termin suosiota 1960-luvun alussa osoittaa, että Paavo Piepponen (1964) kirjoitti tuolloin tällä otsikolla hakusana-artikkelin *Yhteiskuntatieteiden käsikirjaan*. Siitä löytyy seuraava määritelmä: "Tiedonvälitys eli kommunikaatio on määritelty sosiaalisesti prosessiksi, jossa subjektiivisia tiloja kuten ideoita, uskomuksia ja tietoja tehdään yhteisiksi tai yleisiksi." (Mt. 790) Korostaessaan yhteiseksi tekemistä määritelmä ottaa etäisyyttä tiedonvälityksen siirtomallista. Eikä ajatus julkisuudestakaan ole kaukana. Piepponen ei tosin kehitellyt ajatuksiaan tähän suuntaan, kun hän teki eron henkilökohtaisen tiedotuksen ja joukkotiedotuksen välillä – jälkimmäistä kun riittää luonnehtimaan se, että se tapahtuu "joukkotiedotusvälineiden" kautta (mt. 791).

1960-luvun alun tilannetta kuitenkin mutkistaa, että Allardt ja Littunen, jotka *Sosiologia*-kirjansa ensimmäisessä painoksessa panostivat tiedonvälitys-termin, asettuivat kirjan vuonna 1961 ilmestyneessä toisessa painoksessa toiselle kannalle. Siinä he näet esittivät seuraavan määritelmän (Allardt ja Littunen 1961: 305): "Sanomien välittämistä symbolien avulla kutsutaan tietoyhteydeksi." Tiedonvälitys-termi oli kadonnut kirjasta tykkänään. Sen sijasta siinä viljeltiin juuri tietoyhteyttä tai – milloin se ei tuntunut istuvan – tiedotusprosessia, tiedotustapahtumaa tai yksinkertaisesti tiedotusta. Muilta osin terminologia oli pysynyt ennallaan: *mass communication* oli *joukkotiedotusta* ja termin *mass media* vastineena olivat *tiedotusvälineet* joko joukko-etuliitteen kera tai ilman sitä. Tarkkaavainen lukija

löytää kirjasta myös termit *kommunikaatio* ja *massavälineet*.

On kiinnostava kysymys, miksi tekijät olivat nähneet tarpeelliseksi korvata tiedonvälitys-termin termillä tietoyhteys. Vastaus jää tietysti arvailujen varaan. Voi olla, että sosiologeina he olivat kokeneet välitys-termin sosiologisesti puutteelliseksi – sehän ei sinänsä painota esimerkiksi tiedotusvälineitä yhteiskunnan eri puolia toisiinsa liittävinä yhdyssiteinä. Muutenkin välitys-termi on omiaan jättämään yhteiskunnan erillisten yksilöiden kokoelmaksi – tai se ei ainakaan torju tällaista mielikuvaa – kun taas yhteys-termi painottaa erillisyyden asemesta ihmisten välisiä yhteyksiä, heitä yhteenkutovia suhteita. Näin tietoyhteys-termi ottaa jo sinällään etäisyyttä siirtomallista. Mutta tähän etäisyydenotto sitten jäikin. Muun muassa joukkotiedotusta tekijät tarkastelivat MCR-perinnettä ja sen perusasettamuksia kuten siirtomallia mitenkään problematisoimatta.

1960-luvun alussa terminologiasoppaa hämmensi myös Raino Vehmas (1964), tuolloinen tuore Tampereen yliopiston lehdistö- ja tiedotusopin professori. Häntä tuntui ärsyttävän termin *communication* suomentaminen termiksi *tiedotus* ja eritoten se, että oppialan nimessä on termi *tiedotusoppi* (mt. 463, 464). Tuolloista tilannetta eritellessään Himanen (1975: 81) aprikoi, että termi tiedotus olisi tullut kehiin tiedotustoiminnan kautta ja että se heijastelisi "täten 'julkissuhteiden' (PR-toiminnan) nousemista 1960-luvulla tärkeään asemaan". Suhdetoimintaa kaavailtiinkin tuolloin yhdeksi alan oppiaineeksi. Vehmaksesta (1964: 465, 466) taas tieteenalan perustana on "kommunikatiivinen näkökulma, jonka varaan teoria rakennetaan", ja sen tehtävänä on selvittää "ihmisen kommunikaatiokäyttäytymisen yleisiä lainalaisuuksia". Ärtymys lieneekin johtunut hänen huolestaan, että tiedotus-termi – eritoten jos sitä tulkitaan PR-toiminnan suuntaan – voisi kaventaa tieteenalaa rutkastikin siitä, millaiseksi hän itse sen näki.

Vehmaksen penseys tiedotus-termiä kohtaan näkyi siinä, että hän viljeli silmiinpistävästi termejä kommunikatiivinen ja kommunikaatio. Itse asiassa hän pyrki korvaamaan termin tiedotus *communication*-termin suomennoksena epäsuorasti toisella termillä. Niinpä hän toi yhdessäkin kohtaa esiin käsityksen, että sanomalehti on "'valmis' vasta kun se on täyttänyt kommunikatiivisen eli edentävän, viestiä välittävän tehtävänsä" (mt. 463). Toisessa kohtaa hän sanoi tietystä kannasta, että se on "kommunikatiivinen eli nykysuomeksi edentävä näkemys" (mt. 464). Artikuloimalla termit kommunikatiivinen ja edentävä tällä tavoin yhteen hän vähintäänkin vihjaisi siihen, että *communication*-termin laveudelle oikeutta tekevä suomennos olisi edennys.

Muutoin Vehmas oli terminologiassaan hyvinkin Allardtin ja Littusen sekä Piepposen linjoilla. Vaikka hän siis karsastikin sanaa tiedotus yleisen kommunikaatio-termin vastineena, hän ei silti puhunut joukko- tai massakommunikaatiosta taikka kommunikaatiivälineistä vaan viljeli sujuvasti termejä joukkotiedotus ja tiedotusvälineet. Tiedotusvälineisiin hän tosin viittasi toisellakin nimellä sanoessaan, että "lehdistön eli joukkotiedotuksen" yhteiskunnallista merkitystä on ollut tapana perustella "esittämällä laajalti median levikkinumeroita" (mt. 466-467). Lieneeköhän kyseessä tätä nykyä huippumuodikkaan media-termin ensirantautumisia alan suomalaiseen kirjallisuuteen?

Vehmaksen vihjaus edennyksestä ei ottanut tulta – siten jäimme vaille sellaisia termejä kuin massaedennys tai joukkoedentimet – mutta ei sitä ottanut Allardtin ja Littusen tietoyhteyskään. Pajatson tyhjensi Osmo A. Wiio tuomalla esiin samalla tavoin tieto-kytköksestä vapaan mutta suomen kielessä toimivamman termin kuin edennys – termin viestintä. Käyttämäni lähdekirjallisuuden valossa termin voi sanoa putkahtaneen alamme kielenkäyttöön aika yllättäen.

Vuonna 1966 Wiioilta ilmestyi julkaisu nimeltä *Kommunikaatio – tiedonvälitys* (Wiio 1966). Siinä hän määritteli kommunikaation näin (mt. 4-5):

Koko inhimillinen elämä on yhtämittaista tietojen vaihtamista, tietojen ottamista ja antamista, ymmärtämistä ja ymmärretyksi tulemistä. Tätä kahdensuuntaista tapahtumaa nimitetään kansainvälisesti kommunikaatioksi, josta on käytetty suomenkielisiä vastineita tiedottaminen ja tiedonvälitys. Nämä nimitykset eivät kuitenkaan vastaa täysin kommunikaation käsitettä, mutta käytämme kuitenkin suomenkielisiä vastineita muistaen, että koko ajan on kyseessä kahdensuuntainen tapahtuma.

Kiinnostavaa on, että Wiio on täydentänyt edellistä seuraavalla huomautuksella (mt. 4): "Kommunikaatio ei ole tiedottamista, kommunikaatioon sisältyy paljon muuta." Tämä viittaa siihen, että hän oli Vehmaksen tavoin tyytymätön tiedotus-termiin. Termiä viestintä ei käsillä olevassa julkaisussa kuitenkaan vielä esiinny. Toisaalta siinä esiintyy edentäminen Wiion kirjoittaessa, että nykyaikainen käsitys "tietojen vaihdosta, *kommunikaatiosta, edentämisestä*" koostuu monien tieteenalojen tutkimustuloksista (mt. 20). Johtuneeko tämä siitä, että julkaisu näki päivänvalon Vehmaksen johtamalla Tampereen yliopiston lehdistö- ja tiedotusopin laitoksella?

Vuonna 1968 Wiio julkaisi edellisen julkaisun aineistoa sieltä täältä täydentäen kirjan nimeltä *Ymmärretäänkö sanomasi?* alaotsikkonaan edellisen julkaisun nimeä mukaileva *viestintä – tiedonvälitys* (Wiio 1968). Näin termi viestintä oli nostettu näkyvästi esiin. Kommunikaation Wiio (mt. 9) määritteli muilta kohdin sanasta sanaan edellisen julkaisun tapaan paitsi kohdassa, jossa hän totesi, että kommunikaatiosta "on käytetty suomenkielisiä vastineita *tiedottaminen, tiedonvälitys ja viestintä*". Kiinnostavaa on, että termi viestintä esiintyy luettelossa täytenä itsestäänselvyytenä – Wiio ei pukahtanut sanaakaan siitä, miksi se on otettu käyttöön. Vaikka termi sijoittuu edellisessä luettelossa vaatimattomasti loppuun, itse tekstiä se hallitsee suvereenisti, joskin siellä täällä törmää vielä vanhaan tiedottamiseen, näin etenkin puheen kääntyessä yritysten tiedotustoimintaan (mt. 131-167).

Asiaa Wiiolta hiljattain tiedusteltaessa hän kertoi, että viestintä-termin tuolloisen käyttöön oton taustalla oli S.I. Hayakawan *Language in Thought and Action* -teoksen (*Ajattelun ja toiminnan kieli*, Helsinki: Otava, 1966) suomentamista varten kielitoimistossa tehty päätös käyttää kommunikaatiosta sanaa viestintä. Teoksen suomentaja tai suomeksi toimittaja oli Jorma Toiviainen. Viestinnän pohjana on venäjän sanomaa tarkoittava sana "vest", joka ääntyy "vjest". Terho Itkonen oli suositellut Wiiole viestintä-termin käyttöä, ja tämä oli ottanut neuvosta vaarin. Kirjassaan *Viestinnän perusteet* Wiio (1973: 12-13) viittasi ohimeneen tähän kielilautakunnan rooliin.

On syytä korostaa, että viestintä-termiä käytettiin *Ymmärretäänkö sanomasi?* -kirjassa vain korvaamaan termiä tiedotus yleistermin kommunikaatio suomenkielisenä vastineena. Sen pitemmälle ei viestintäkäsitteen avaamia terminologisia mahdollisuuksia vielä hyödynnetty. Niinpä viestintälähtöisiä termejä kuten joukkoviestintä tai joukkoviestimet saa kirjasta etsiä turhaan. Esimerkiksi television, radion, lehdet jne. Wiio kokosi yhteen termillä tiedotusvälineet milloin joukkotiedotusvälineiden kera, milloin ilman sitä. Lienee syytä todeta myös, että edentäminen oli tästä kirjasta karsittu pois. Kohta, jossa se edellisessä julkaisussa oli, kuului nyt: nykyaikainen käsitys "tietojen vaihdosta, viestinnästä" koostuu monien tieteenalojen tutkimustuloksista (mt. 31).

Wiio ei kuitenkaan ollut tuolloin ainoa viestintätermin asianajaja. Itse asiassa jo ennen *Ymmärretäänkö sanomasi?* -kirjan ilmestymistä samalla asialla oli Yleisradion tehtäviä määrittelevä *Yleisradion suunta* -kirja (Repo ym. 1967). Erona tosin oli, että missä Wiio puhui viestinnästä muttei muuten hyödyntänyt viestintä-

pohjaista sanastoa, *Yleisradion suunta* hyödynsi viestintäpohjaista sanastoa muttei puhunut viestinnästä. Kirjassa viljeltiin termejä viestintäväline, -kanava ja -prosessi vastaavien tiedotuspohjaisten sanojen synonyymeinä. Merkillepantavaa on, että kirjassa puhuttiin tiedotusvälineistä myös meedioina. Televisioon ja radioon viitattaessa siinä käytettiin erityisen hanakasti termiä eetterimeediat.

Ei kestänyt kauaakaan kun sana viestintä pinnisti tiedotuksen rinnalle ja ohikin termin *communication* suomennoksena. Yksi esimerkki tästä on Allardtin ja Littusen (1972: 348) *Sosiologia*-kirjansa neljänteen painokseen muotoilema kommunikaation määritelmä, joka kuului nyt näin: "Sanomien välttämistä [sic! po. välittämistä] symbolien avulla kutsutaan kommunikaatioksi. Suomen kielessä sama asia voidaan ilmaista myös nimityksillä tietoyhteys, tiedonvälitys ja viestintä." Viestinnän liittäminen luettelon hännäksi jää kuitenkin lähinnä kumarrukseksi ajan hengelle, sillä muussa tekstissä viestintä esiintyy vain kerran pari yhdyssanoissa viestintäjärjestelmä, joukkoviestintäjärjestelmä ja viestintävälineet (mt. 360, 362). Tämä orastava kielenkäyttötapa on ikään kuin kerrostunut vanhan päälle, jota yhä hallitsee kirjan toisesta painoksesta tuttu tietoyhteys – kiinnostava esimerkki siitä, että kirjoillakin on geologiansa.

Toisena esimerkkinä palvelkoon Kaarle Nordenstrengin (1972) virkaanastujaisesityelmä, jossa hän omaksui nimenomaan viestinnän yleistermin kommunikatio vastineeksi. Toisaalta hän ei puhunut television, radion, lehdistön jne. toiminnasta viestintänä vaan se oli hänelle joukkotiedotusta. Lausumatta asiaa suoraan julki hän näyttääkin ajaneen sellaista linjaa, että koska tuo toiminta kohdistuu yksisuuntaisesti lähettäjältä vastaanottajille, se on tarpeen erottaa muusta sanomien vaihdannasta puhumalla siitä tiedotuslähtöisin sanoin kuten termein joukkotiedotus tai tiedotusvälineet. Vehmaskaan (1970: 8) ei näytä riemastuneen ajatukselta ulottaa viestintä koskemaan tuota toimintaa – tai ainakin hän ilmaisi karautensa tätä tarkoitusta palvelevaa joukkoviestintä-termiä kohtaan vitsailemalla, että se tuo mieleen "käsillensä viittilöivän ryhmän".

Nordenstrengin linja synnytti pienen kädenväännön hänen ja Wiion välille. Vuonna 1973 julkaisemassaan *Viestinnän perusteet* -kirjassaan Wiio (1973) näet korvasi tiedotuslähtöisen sanaston johdonmukaisesti viestintälähtöisellä – niinpä joukkotiedotuksesta tuli Vehmaksen inhoamaa joukkoviestintää ja tiedotusvälineistä viestimiä. Wiion linjan erityinen ponnin lienee ollut hänen näkemyksensä siitä, että kaikki sanomien vaihdanta – myös se, mistä oli puhuttu joukkotiedotuksena – on kaksisuuntaista ja ettei näin ollen yksisuuntaisuutta korostava tiedotus ole pätevä sanaston perustaksi. Yksisuuntaisuus joukkotiedotukseksi kutsutussa toiminnassa pitää hänestä paikkansa vain osittain, koska kaikissa tuota toimintaa harjoittavissa järjestelmissä on palaute- ja valvontakanavansa, "joiden kautta tulee sanoman lähettäjälle epäsuoraa palautetietoa, joskus suoraankin yleisön soittoina tai kirjeinä" (mt. 150). Sitä paitsi hänestä yksisuuntaisuus on risitriidassa myös

tulevan viestintätekniiikan kehityksen kanssa. Kaapelitelevisiion yhteydessä kaavillaan kaksisuuntaisia viestintäjärjestelmiä, joissa joukkoviestinnän vastaanottaja voisi olla kaapelin välityksellä yhteydessä sanoman välittäjään. Hän voi oman päätelaitteensa avulla esimerkiksi osallistua äänestyksiin tai kilpailuihin. (Mt. 135)

Nordenstreng (1975: 205) taas puolusti *Tiedotusoppi*-kirjassaan vuodelta 1975 sitä aiempaa kantaansa, että se, mistä Wiio puhui kaksisuuntaisena joukkoviestintänä, on kuin onkin yksisuuntaista tiedotusta ja siinä mielessä frankfurtalaisittain tajuntateollisuutta, minkä vuoksi "perinteistä termiä joukkotiedotus eri johdannaisineen on pidettävä jatkuvasti käyttökelpoisena ilmaisuna". Wiion sen

kannan, että palaute tekee joukkoviestinnästä kaksisuuntaista, hän tyrmäsi huomauttamalla, ettei palaute kuulu luonteensa puolesta lainkaan joukkotiedotuksen vaan kohdeviestinnän piiriin. Toisaalta hän ei kirjan tässä kuten ei seuraavaksakaan painoksessa (Nordenstreng 1978) ottanut selvää kantaa Wiioon siihen implikaatioon, että viimeistäänkin viestintäteknologian kehitys vuorovaikutteisen monelta-monelle -viestinnän mahdollistavaan suuntaan kaivaa haudan termille joukkotiedotus.

Tätä nykyä tilanne alan kirjallisuudessa vaikuttaa siltä, että viestintälähtöinen terminologia hallitsee mutta että myös tiedotuslähtöinen terminologia on sen rinnalla yhä käytössä. Selvin ero 1970-luvun alkupuoliskoon on termin media – yhdellä e:llä ja ilman eetteri-etuliitettä – ponnahtaminen häikäisevään suosioon. Sen pesiytymisellä niin alan kieleen kuin arkikieleen on epäilemättä oma kiintosa historiansa, jonka jätän kuitenkin mielisuosiolla muiden pengottavaksi (vrt. Eerikäinen 1994 ja Mantila 1996).

Sen sijaan on syytä tarkastella vielä tovi termien julkinen ja julkisuus esiintymistä edellisen terminologian yhteydessä. Kuten jo totesin, käyttämäni lähteiden valossa näyttää siltä, että Rinteen ja Suovan jälkeen nämä termit katosivat pitkähköksi aikaa alan kirjallisuudesta. Vasta 1960-luvun lopulta alkaen huomattiin mainita se seikka, joka jo Rantakarille oli lehdistön osalta itsestäänselvä – nimittäin, että joukkotiedotus tai -viestintä on olennaisesti julkista. Niinpä ohjelmatoimintaa hahmottelevassa *Yleisradion suunta* -teoksessa (Stormbom 1968: 12) joukkotiedotuksen tunnuspiirteeksi katsottiin se, että sanoma monistetaan ja suunnataan teknisin apukeinoin ”suhteellisen laajalle, heterogeeniselle ja määräämättömälle joukolle” ja että tämä tapahtuma on ”yhdenaikaista ja julkista”.

Toiminnan julkista luonnetta korostivat myös niin Wiio (1973: 151) määritellesään joukkoviestintää kuin Nordenstreng (1975: 203) määritellesään joukkotiedotusta. Kuitenkin julkisuus jäi molemmilla Rantakarin tapaan aika muodolliseksi määreeksi, koska kumpikaan ei tarkastellut joukkoviestintää tai -tiedotusta toimintana, joka rakentaa ja uusintaa julkisuutta *yhteiskunnassa*. Wiioilta ei julkisuutta tässä mielessä edes löydy. Nordenstreng (1975: 182-183) puolestaan kyllä mainitsi julkisuuden käsitellessään yleistä mielipidettä mutta ohitti sen hyvin vähällä, mikä osoittaa, ettei aika ollut vielä kypsä joukkoviestinnän tai -tiedotuksen lähestymiseksi julkisuusteoreettisesta näkökulmasta. Tähän tematiikkaan paneutui tiiviimmin vasta Kauko Pietilä 1980-luvun alussa nk. uuden journalismin projektin yhteydessä (ks. Hemánus ja Pietilä 1982: 23-24 ja *passim*).

Monista erimielisyyksistään huolimatta Nordenstreng ja Wiio astuivat yhtä jalkaa siinä, että yllä tarkasteltu julkinen toiminta on nimenomaan *joukkoviestintää* tai -tiedotusta – siis että joukko-etuliite tuo osuvimmin esiin tuon toiminnan erityislaadun. Sen enempää he kuin muutkaan eivät tuolloin panneet merkille, että joukko on em. yhteydessä kutakuinkin tyhjä termi, joka nostaa esiin vain sen, että tietyille viestintämuodoille on yhteistä sanomien suuntautuminen yksiltä monille, mutta joka ei sano mitään itse tuon viestinnän luonteesta. Joukko-etuliitettä ei ole kyseenalaistettu myöhemminkään, vaikka esimerkiksi Tarmo Malmberg (1988: 12, 46, 47) otti väitöskirjassaan joukkoviestintä-termin rinnalle pari kertaa termin julkinen viestintä.

Toisaalta esimerkiksi verkkoteknologian kehitys on samaan aikaan mahdollistanut vuorovaikutteisen monelta-monelle -viestinnän, johon periaatteessa kuka tahansa voi ottaa osaa eli joka on julkista perinteisen joukkoviestinnän tavoin. Kuitenkin tuo viestintä sopii huonosti jos ollenkaan joukkoviestinnän piiriin, jonka paradigmaattinen tapaus on yhdestä pisteestä monelle suuntautuva viestintä. Olisikohan näin tullut aika ottaa joukko-etuliitteen hegemoninen asema uudelleenarvioinnin kohteeksi?

Kirjallisuus

- Allardt, Erik ja Yrjö Littunen (1958)
Sosiologia. Porvoo: WSOY.
- Allardt, Erik ja Yrjö Littunen (1961)
Sosiologia (2. painos). Porvoo: WSOY.
- Allardt, Erik ja Yrjö Littunen (1972)
Sosiologia (4. painos). Porvoo: WSOY.
- Czitrom, Daniel (1982)
The Media and the American Mind. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Eerikäinen, Hannu (1994)
Muutos ja utopia: media, postmoderni, avantgarde. Mediatieteellisiä tarkasteluja. Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta, mediatieteen laitos.
- Gary, Brett (1996)
Communication Research, the Rockefeller Foundation, and Mobilization for the War on Words, 1938-1944. Journal of Communication 46(3): 124-148.
- Groth, Otto (1960)
Die unerkannte Kulturmacht, 1. Band: Das Wesen des Werkes. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Hagen, Wolfgang (1996)
Mediendialektik: Zur Archäologie eines Scheiterns. Teoksessa Rudolf Maresch (Hrsg.), Medien und Öffentlichkeit, 41-65. Regensburg: Klaus Boer Verlag.
- Hemánus, Pertti ja Kauko Pietilä (1982)
Seitsemän erää journalismista. Tampere: Vastapaino.
- Himanan, Hannu (1975)
Suomalaisen tiedotustutkimuksen synty ja kehitys: aineistoa tiedotusopin tieteenanalyysiin. Tiedotusopin gradu –tutkielma, Tampereen yliopisto. Julkaistu pääosiltaan kokoelmassa Kaarle Nordenstreng (toim.), 60-vuotta toimittajakoulutusta, 21-41. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja C:7, 1985.
- Hirsch, Paul M. ja Tracy A. Thompson (1994)
The Stock Market as Audience: The Impact of Public Ownership on Newspapers. Teoksessa James S. Ettema ja D. Charles Whitney (eds.), Audiemaking: How the Media Create the Audience, 142-158. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Malmberg, Tarmo (1988)
Tiedotusopin rakenne. Acta Universitatis Tamperensis, ser. A, vol. 241.
- Mantila, Harri (1996)
Mitä viestivät media, viestin ja tiedotusväline? Kielikello 2/96, 12-15.
- Noelle-Neumann, Elisabeth (1980)
Die Schweigespirale: Öffentliche Meinung – unsere soziale Haut. München: Piper.
- Nordenstreng, Kaarle (1972)
Joukkotiedotus yhteiskunnallisena voimana. Aika 1/72, 20-25.
- Nordenstreng, Kaarle (1975)
Tiedotusoppi. Helsinki: Otava.
- Nordenstreng, Kaarle (1978)
Tiedotusoppi (2. painos). Helsinki: Otava.
- Peters, John Durham (1994)
The Gaps of Which Communication Is Made. Critical Studies in Mass Communication 11(2): 117-140.
- Piepponen, Paavo (1964)
Tiedonvälitys. Teoksessa Yhteiskuntatieteen käsikirja, osa 2, 790-792. Helsinki: Otava.
- Pietilä, Veikko (1997)
Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä. Tampere: Vastapaino.
- Rantakari, K. N. (1923)
Sanomalehti. Teoksessa Valtiotieteiden käsikirja, 3. osa, 312-328. Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtiö.
- Repo, Eino S. ym. (1967)
Yleisradion suunta: yleisradiotoiminnan tehtävä ja tavoitteet. Helsinki: Weilin+Göös.
- Rinne, Antero (1954)
Sosiologian pääpiirteet. Porvoo: WSOY.
- Stormbom, Nils-Börje (toim.) (1968)
Yleisradion suunta: ohjelmatoiminta. Helsinki: Weilin+Göös.
- Suova, Eino ([1955] 1982)
Sanomalehtitiede valinkauhassa. Tiedotustutkimus 5(4): 24-37.
- Vehmas, Raino (1964)
Lehdistö- ja tiedotusopin tavoitteista. Suomalainen Suomi 8/64, 462-468.
- Vehmas, Raino (1970)
Lehdistöoppi. Porvoo: WSOY.
- Wiio, Osmo A. (1966)
Kommunikaatio – tiedonvälitys. Tampereen yliopisto: Lehdistö- ja tiedotusopin laitos.
- Wiio, Osmo A. (1968)
Ymmärretäänkö sanomasi? Viestintä – tiedonvälitys. Helsinki: Weilin+Göös.
- Wiio, Osmo A. (1973)
Viestinnän perusteet. Helsinki: Weilin+Göös.